

Kadry decydują o wszystkim – reforma armii w Turcji

Mateusz Chudziak

W ostatnich dwóch latach Tureckie Siły Zbrojne (Türk Silahlı Kuvvetleri – TSK) zostały poddane przekształceniom niemającym precedensu w historii republikańskiej Turcji. Proces podporządkowywania wojska rządowi cywilnemu przez rządzącą Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) gwałtownie pogłębił się po nieudanym puczu z 15 lipca 2016 roku. Rząd doprowadził do zniesienia autonomii sił zbrojnych, które zachowując swoje ogromne znaczenie w ramach aparatu państwowego, przestały pełnić rolę zwornika skupiającego stare kemalistowskie elity. Bezprecedensowe w swojej skali czystki oraz ustanowienie formalnej kontroli cywilnej stanowią jednak preludium do znacznie głębszej zmiany – celem jest stworzenie nowego wojska, służebnego wobec władz i złożonego z nowych ludzi, niewywodzących się z tradycyjnego dla armii zaplecza. Odzwierciedla to wymianę elit, jaka dokonała się podczas rządów AKP.

TSK są jednak strukturą na tyle skomplikowaną, a sytuacja polityczna w Turcji oraz poza jej granicami do tego stopnia napięta, że wojsko musi zachować swoje znaczenie w ramach systemu państwowego. Prowadzone są działania zbrojne w północnej Syrii oraz na południowym wschodzie Turcji. Jako że pomiędzy władzami a wojskiem utrzymuje się głęboka nieufność, rząd stara się rozgrywać wewnętrzne podziały w TSK, faworyzując środowiska antyzachodnie, prorosyjskie i nacjonalistyczne. Jednocześnie wzmacnia strukturę MSW, które miałyby go bronić przed ewentualnym kolejnym puczem, a także tworzy podległe sobie struktury ochotnicze. Oznacza to, że proces przebudowy sił zbrojnych, redefinicja ich roli w systemie oraz docelowe tworzenie nowej armii znacząco podnoszą potencjał wewnętrznych konfliktów, a także przekładają się na osłabienie instytucjonalnych związków z Zachodem poprzez stopniowe osłabianie więzi z NATO. W ten trend wpisuje się również planowany zakup systemów S-400 z Rosji, który miałby służyć obronie rządu przed jego własną armią.

TSK – rdzeń instytucjonalny Republiki Tureckiej

Waga sił zbrojnych dla systemu politycznego nowoczesnej Turcji wynika z centralnej roli, jaką pełnią one w państwie nieprzerwanie od pierwszej połowy XIX wieku. Problem ten jest wielowątkowy i nie sprowadza się wyłącznie do roli „strażnika świeckości”, którą TSK tradycyjnie sobie przypisywały w Republice. Wojsko z racji swojej silnej kemalistowskiej tożsamości tradycyjnie skupiało wokół siebie elity po-

lityczne, urzędnicze, ekonomiczne oraz środowiska opiniotwórcze¹. W ten sposób stanowiło

¹ „Biali Turcy” – elity osmańskie, które tworzyły również Republikę i już jako świeckie elity kemalistowskie utrzymywały w niej dominującą pozycję aż do pierwszych dwóch kadencji AKP. Alternatywnie określane jako społeczne „centrum”, swoją genealogią sięgające włączanych do służby w państwie Osmanów mieszkańców Bałkanów i Kaukazu, dysponujące kapitałem kulturowym, ekonomicznym i społecznym, dominujące nad społecznymi „peryferiami” – głównie religijną ludnością Anatolii, pochodzenia chłopskiego. Ş. Mardin, *Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?*, „Daedalus”, Vol. 102, No. 1, Post-Traditional Societies (Winter, 1973), s. 169–190 oraz Jenny White, *Muslim Nationalism and the New Turks*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2014, s. 46–48.

zwornik całego systemu, w którym hegemonię polityczną (a wraz z nią gospodarczą i kulturową) sprawowały elity wywodzące się jeszcze z okresu późnego Imperium Osmańskiego.

Wojsko z racji swojej silnej kemalistowskiej tożsamości tradycyjnie skupiało wokół siebie elity, stanowiąc zwornik całego systemu.

Pozycja ta powodowała, że przez większość republikańskiej historii Turcji TSK nie pełniły funkcji służebnej wobec państwa, ale odwrotnie – sprawowały kuratelę nad klasą polityczną (tur. *vesayet sistemi*). W razie potrzeby wojsko obalało rządy (zamachy stanu w latach 1960 i 1980 oraz wymuszone dymisje rządów w latach 1971 oraz 1997), a także zmieniało porządek prawny – np. po zamachach stanu w latach 1960 i 1980 uchwalano nowe konstytucje.

Obecnie TSK nadal pozostają potężną machiną instytucjonalną i biurokratyczną – połączone siły lądowe, powietrzne i marynarka liczą ponad 362 tys. ludzi², dodatkowo żandarmeria liczy ponad 150 tys., a rezerwa to prawie 380 tys. Sama liczebność TSK powoduje, że wraz ze swoim zapleczem społecznym, na które składają się głównie rodziny o wielopokoleniowych tradycjach wojskowych, blisko związane z tradycyjnymi świeckimi elitami republikańskimi, nadal zachowują one swoją pozycję w tureckim systemie politycznym. Utrzymuje się ona głównie za sprawą wpływów ekonomicznych. Naczelną instytucją, dzięki której TSK realizują swoje interesy w tym obszarze, jest Fundusz Emerytalny Sił Zbrojnych (Ordu Yardımlaşma Kurumu – OYAK). Jest to instytucja niezależna od władz cywilnych, będąca w praktyce potężnym konglomeratem, zwolnionym z podatków i kontrolującym

prawie wszystkie kluczowe sektory gospodarki³. Niezależnie od konsekwentnego osłabiania pozycji TSK pod rządami AKP wojsko stale utrzymuje swój tradycyjny prestiż, wartość symboliczną, a także wpływy społeczne i gospodarcze. Jest też realnym instrumentem polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa. Od połowy lat 80. stale prowadzi działania zbrojne – przeciwko Partii Pracujących Kurdystanu (PKK) na południowym wschodzie kraju. Tendencja ta uległa wzmocnieniu wraz z wybuchem wojny w Syrii, gdzie siły tureckie prowadzą działania zbrojne w ramach operacji „Tarcza Eufratu” (od sierpnia 2016) oraz „Gałązka Oliwna” (od stycznia 2018). Stale utrzymujące się zewnętrzne i wewnętrzne zagrożenia dla państwa tureckiego powodują, że przy wszystkich napięciach pomiędzy rządem a dowództwem sił zbrojnych pozycja tych ostatnich jako instytucji newralgicznej dla państwa tureckiego zostaje utrzymana.

Zmiany organizacyjne wokół TSK – *conditio sine qua non* budowy Nowej Turcji

Nieudana próba zamachu stanu z 15 lipca 2016 roku stanowi najistotniejszą cezurę w trwającym od 2002 roku procesie rewolucyjnej w swoim charakterze instytucjonalnej i społecznej przebudowy państwa tureckiego⁴. Pucz był

² Po raz ostatni TSK podały oficjalną liczebność wszystkich rodzajów wojsk w lutym 2017 roku. Zob. *TSK'nın Şubat 2017 Personel Mevcutları*, *MSI Dergisi*, 1.02.2017 r.; <http://www.milscint.com/tr/tsknin-subat-2017-personel-mevcutlari/>

³ W 2009 roku OYAK miał udziały w 60 firmach, a 29 w pełni do niego należało. Łączna wartość majątku OYAK wynosiła 28,3 mld lir tureckich (ok. 18,8 mld USD). Jego działalność obejmuje m.in. budownictwo, sektor finansowy, metalurgiczny, motoryzacyjny (współpraca z koncernem Renault), IT oraz bankowy (poza Turcją). I. Akça, *Military-Economic Structure in Turkey: Present situation, Problems and Solutions*, TESEV Publications, lipiec 2010, s. 10. Po czystkach, jakie nastąpiły w wyniku nieudanego puczu z lipca 2016 roku, interesy OYAK zasadniczo nie zostały naruszone, co więcej, jesienią 2017 roku kierownictwo funduszu zapowiedziało powrót do tureckiego sektora bankowego oraz dalsze inwestycje w budownictwie. Zob. K. Karakaya, E. Ersoy, V. Wessels, *Turkey's Oyak Group Seeking Opportunity to Return to Banking*, „Bloomberg”, 2.10.2017; <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-10-02/turkey-s-oyak-evaluating-opportunities-in-banking-sector-ceo>

⁴ M. Chudziak, *Pucz jako mit założycielski. Fundamenty ideologiczne Nowej Turcji*. „Punkt Widzenia OSW”, 13.10.2017; <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2017-10-13/pucz-jako-mit-zalozycielski-filary-ideologiczne-nowej-turcji>

najpoważniejszym wstrząsem w polityce tureckiej od momentu objęcia władzy przez AKP. Pokazał również, że to właśnie w wojsku funkcjonują siły zdolne do podjęcia próby obalenia rządów prezydenta Tayyipa Recepa Erdoğan⁵. Nieudana próba obalenia jego władzy stała się katalizatorem trwającego od lat procesu mającego na celu trwałe podporządkowanie sił zbrojnych rządowi cywilnemu⁶. Wprowadzony bezpośrednio po puczu stan wyjątkowy, dzięki któremu prezydent uzyskał prawo do wydawania dekretów, umożliwił podjęcie działań mających na celu przede wszystkim eliminację bezpośredniego zagrożenia poprzez usunięcie z armii osób powiązanych z Ruchem Gülena, a także działań systemowych prowadzących do ostatecznego formalnego podporządkowania TSK władzom cywilnym.

Wszystkie zmiany umocniły formalną kontrolę władz cywilnych nad TSK, znosząc faktyczną autonomię Sztabu Generalnego.

W ramach popuczowych czystek z sił zbrojnych usunięto 124 generałów i admirałów (30% całego dowództwa), zaś z całego korpusu oficerskiego ponad 40 tys. osób. Liczba aresztowanych wyniosła ponad 8 tys. i objęła tak oficerów, jak i żołnierzy oraz cywilnych pracowników wojska⁷. Działania te miały na celu

przede wszystkim natychmiastowe usunięcie ludzi związanych z Ruchem Gülena bądź o takie związki podejrzewanych⁸.

Działania o fundamentalnym charakterze objęły jednak całość formalnych relacji pomiędzy rządem a TSK. Ich podstawę prawną stanowią dekrety wydane przez prezydenta Erdoğan jesienią 2016 roku i na początku 2017 roku. Wszystkie zmiany umocniły formalną kontrolę władz cywilnych nad TSK, znosząc faktyczną autonomię Sztabu Generalnego jako instytucji centralnie zarządzającej wszystkimi rodzajami sił zbrojnych. Zamiast tego ustanowiono nad nimi kontrolę kilku ośrodków.

Dalsze zmiany organizacyjne⁹ w relacjach cywilno-wojskowych polegały na wyłączeniu żandarmerii i straży przybrzeżnej spod dowództwa Sztabu Generalnego. Obie służby przeniesiono pod kontrolę MSW. Ten ruch automatycznie wyłączył spod kontroli Sztabu Generalnego siły o łącznej liczebności ponad 160 tys. funkcjonariuszy. Dowództwa sił lądowych, powietrznych i marynarki wojennej podporządkowano bezpośrednio Ministerstwu Obrony, zaś funkcja Sztabu Generalnego, dotąd je kontrolującego, została zredukowana do ich koordynacji.

Opisane powyżej zmiany należy uznać za rewolucyjne. Po raz pierwszy od ustanowienia republikańskiego systemu rządów dochodzi bowiem do tak wyraźnego podporządkowania sił zbrojnych rządowi. Czystki o bezprecedensowej skali – tak w dowództwie, jak też na niższych szczeblach – rodzą uzasadnione pytanie o zdolności bojowe TSK. Dwie operacje zbrojne przeprowadzone na północy Syrii miały ograni-

⁵ Zajścia z 15 lipca 2016 roku przedstawiane są przede wszystkim jako wspólne zwycięstwo narodu tureckiego, jego przywódcy oraz lojalnej części wojska, która nie poparła spiskowców. Abstrahując od wątpliwości co do faktycznych sprawców z Ruchu Gülena, takie przedstawienie wersji wydarzeń zdejmując odium z wojska jako takiego. *Ibidem*, s. 23–25. Na temat zwolenników Gülena w TSK zob. Dexter Filkins, *Turkey's Thirty-Year Coup*, "New Yorker", 17.10.2016; <http://www.newyorker.com/magazine/2016/10/17/turkeys-thirty-year-coup>

⁶ Proces ten trwał od drugiej kadencji AKP. Zob. J. Wódka, *Relacje cywilno-wojskowe. Aspekty instytucjonalne*, [w:] *Idem* (red.), „Nowa” Turcja. *Aspekty polityczne, gospodarcze i społeczne*, ISP PAN, Warszawa 2015, s. 111–135.

⁷ W kwietniu 2018 roku szef Ministerstwa Obrony ogłosił, że przygotowana jest kolejna fala czystek, mająca objąć ok. 3 tys. osób, zidentyfikowanych jako zakonspirowani zwolennicy Ruchu Gülena. *TSK içindeki 3 bin kripto ihraç edilecek*, „Milliyet”, 19.04.2018.

⁸ Przy wszystkich kontrowersjach dotyczących zakresu czystek należy zauważyć, że kemalistowskie kręgi wojskowe natychmiast je poparły. Przykładem może być wypowiedź byłego szefa sztabu gen. İlker'a Başbuğa, który stwierdził, że TSK od dłuższego czasu wymagały oczyszczenia ze zwolenników Gülena, a sam pucz nie był dziełem wojska. *Başbuğ'a göre 15 Temmuz 'askeri darbe' değil: MİT bize sekiz yıl bilgi vermedi*, „Diken”, 1.08.2016; <http://www.diken.com.tr/basbuga-gore-15-temmuz-askeri-darbe-degil-mit-bize-sekiz-yil-bilgi-vermedi/>

⁹ Zob. M. Gürçan, *Never Again! But How? State and the Military in Turkey after July 15*, Istanbul Policy Center, kwiecień 2017, s. 11; http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2017/04/Never-Again_Metin-Gurcan.pdf

czoną skalę. Niemniej pozwoliły one osiągnąć zakładane zamierzenia, co pokazuje, że wojsko tureckie jest zdolne do prowadzenia działań mających realizować doraźne cele.

Kadry decydują o wszystkim

Opisane powyżej zmiany w mechanizmach kontroli, a przede wszystkim czystki, utorowały drogę do rozpoczęcia procesu budowy nowej armii, struktury o innym charakterze ideowym, złożonej z ludzi, którym awans umożliwiły rządy AKP. Pierwsze próby wymiany kadr podejmowano już na początku rządów AKP, czemu sprzyjały tureckie starania o członkostwo w Unii Europejskiej, która popierała je jako ważny element demokratyzacji państwa. Dopiero od 2016 roku można jednak mówić o działaniach głębszych aniżeli dokonywanie przetasowań w ramach zastanej puli osób. Obecne zmiany mają za zadanie wykształcenie na nowo całej klasy wojskowej. Dopóki taka klasa nie powstała, rząd prowadzi polityczną grę, faworyzując pewne frakcje, wewnętrznie skłócając wojsko i pokazując, że sposobem na przetrwanie jest lojalna współpraca z władzami.

System promocji oficerskich podporządkowano władzom cywilnym. Wszystkie awanse od stopnia porucznika wzwyż aprobuje minister obrony (dotąd pozostawało to w gestii Sztabu Generalnego). Pozostałe istotne reformy przewidywały likwidację szkół oficerskich podległych Sztabowi i utworzenie w ich miejsce państwowego Uniwersytetu Obrony Narodowej jako placówki cywilnej, z nowym programem, podporządkowanej ministerstwu. Następnie zlikwidowano sądownictwo wojskowe, szpitale wojskowe przekazano pod kontrolę Ministerstwa Zdrowia, a niektóre firmy należące do wojska zamknięto.

Ostatnim aktem procesu formalnego podporządkowywania TSK władzom cywilnym było

ustanowienie nowej formuły Najwyższej Rady Wojskowej (Yüksek Askerî Şûra – YAŞ). Jest to organ podejmujący kluczowe decyzje personalne w TSK. W 2017 r. po raz pierwszy przewagę wśród członków Rady mieli przedstawiciele rządu – premier i jego pięciu zastępców, a także ministrowie obrony, sprawiedliwości, spraw wewnętrznych i spraw zagranicznych (w sumie 10 członków). Po stronie TSK zasiadają szef Sztabu Generalnego oraz dowódcy sił lądowych, powietrznych i marynarki. Oznacza to, że główne ciało podejmujące kluczowe decyzje personalne w TSK zostało zdominowane przez rząd, który wcześniej jedynie aprobował auto-

Obecne zmiany mają za zadanie wykształcenie na nowo całej klasy wojskowej. Dopóki taka klasa nie powstała, rząd prowadzi polityczną grę, wewnętrznie skłócając wojsko.

nomiczne decyzje TSK. Obecny format oznacza zamianę ról – Sztab i dowódcy odpowiednich sił mają głos doradczy i składają propozycje, decyzje zaś leżą w gestii rządu.

Niezależnie od wszystkich powyższych przekształceń instytucjonalnych, w Turcji stale utrzymuje się przekonanie o konieczności zminimalizowania ryzyka ewentualnego kontruderzenia ze strony wojska. Wobec tego stale prowadzone są działania zmierzające do marginalizacji oficerów wykształconych na Zachodzie i mających za sobą doświadczenie służby w misjach NATO oraz promowania środowisk neutralnych wobec władz bądź im przychylnych. W 2017 roku nadano stopnie generalskie 61 pułkownikom, awansowano również niektórych oficerów usuniętych ze służby w trakcie

pokazowych procesów Balyoz i Ergenekon¹⁰. Oznacza to, że władze nastawione są na współpracę z oficerami, których wcześniej w sojuszu z Ruchem Gülena zwalczały.

W ramach TSK identyfikuje się zasadniczo cztery obozy ideowe: konserwatystów, nacjonalistów, eurazjatów oraz frakcję „atlantycką”¹¹. Wszyst-

AKP nie poprzestaje na ustanowieniu policentrycznego modelu formalnej kontroli oraz prowadzeniu politycznej współpracy z TSK, ale sama zabezpiecza się na wypadek kolejnego wstrząsu.

kie frakcje z wyjątkiem konserwatywnej, nastawione są wobec projektu Nowej Turcji chłodno bądź neutralnie. Tutaj otwiera się przed rządem pole do prowadzenia politycznych gier. Wobec tego na przykład nacjonaści mogą pozostać neutralni dzięki utrzymaniu pewnego minimum przywilejów ekonomicznych wojska oraz jego prestiżu. Dalsza gra rozgrywa się poprzez faworyzowanie eurazjatów kosztem frakcji „atlantyckiej”. Te działania w sposób najpoważniejszy

wpływają na orientację geopolityczną Nowej Turcji. Oznacza to w skrócie poważne dowartościowanie środowiska skupionego wokół Partii Ojczyźnianej (Vatan Partisi), kierowanej przez dawnego maoistę Doğu Perinçeka, który obecnie jest najbardziej znanym w Turcji propagatorem rosyjskiej ideologii neoeurazjyzmu, rozwiniętej przez Aleksandra Dugina. Środowisko to, wyraźnie nadreprezentowane w TSK, opowiada się za zerwaniem z NATO i bliską współpracą z Rosją. Wspiera rząd o tyle, o ile jest on gotów nadać Nowej Turcji charakter nacjonalistyczny. Takiemu układowi sprzyja dyskurs pełen odniesień do narodowej historii Turcji oraz masowych emocji z tym związanych, świadomie podsycany przez władze od połowy 2015 roku. Taka sytuacja stwarza dodatkowe pole dla rosyjskiej propagandy, z czego Kreml konsekwentnie korzysta¹². W ten sposób marginalizacji ulegają oficerowie wykształceni w zachodnich akademiach wojskowych, mający doświadczenie w służbie w misjach NATO¹³. Osłabienie tego rodzaju kadr lub ich jawna marginalizacja są elementem systematycznego rozluźniania związków Turcji z NATO, a więc tego, co stanowi najważniejszy instytucjonalny łącznik Turcji z Zachodem.

Zabezpieczenia i struktury alternatywne

Ostatnim elementem prowadzonej przez AKP polityki przebudowy sił zbrojnych jest stworzenie oraz wzmocnienie alternatywnego wobec TSK pionu siłowego, który miałby równoważyć wpływy wojska oraz stanowić zabezpieczenie na wypadek kolejnego puczu. Wzmacniane struktu-

¹⁰ W obu tych procesach usunięto ze służby lub skazano na długoletnie kary pozbawienia wolności odpowiednio 254 i 325 oficerów, a także biznesmenów. W 2016 roku Sąd Najwyższy orzekł, że miały one charakter pokazowy, a materiał dowodowy spreparowany został przez członków Ruchu Gülena pracujących w wymiarze sprawiedliwości. W sierpniu 2017 roku awansowano ośmiu oficerów marynarki, wcześniej usuniętych ze służby w procesie Balyoz. Zob. *Kumpas mağdurları da terfi etti*, „Cumhuriyet”, 4.08.2017; <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/795914/Kumpas-magdurlari-da-terfi-etti.html>. Rok wcześniej również awansowano sześciu oficerów z podobnym epizodem w biografii. Zob. *Balyoz davalarında beraat eden subaylar terfi etti*, „Sabah”, 29.07.2016, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/07/29/balyoz-davalarinda-beraat-eden-subaylar-terfi-etti>

¹¹ Konserwatyści to frakcja przychylna rządowi, dzielająca sentyment wobec osmańskiej przeszłości Turcji; nacjonaści skupiają stare środowiska kemalistowskie i antyzachodnie; eurazjaci wywodzą się z nacjonalistycznej i prorosyjskiej lewicy, zaś mianem „atlantystów” określa się oficerów z wykształceniem zdobytym na Zachodzie, opowiadających się za utrzymaniem i wzmocnieniem związków Turcji z NATO. Zob. szerzej: M. Gürçan, *15 Temmuz sonrası TSK ve dönüştürüm*, „T24.com.tr”, 14.08.2016, <http://t24.com.tr/yazarlar/metin-gurcan/15-temmuz-sonrasi-tsk-ve-donusum,15246>

¹² Por. Wywiad z Aleksandrem Duginem udzielony prorządowej gazecie „Habertürk”, w którym komentuje on nieudany pucz jako dzieło nie tyle Ruchu Gülena, ile Waszyngtonu, w sposób wyraźny rozgrywając powszechny w Turcji anty-amerykanizm, skłonność do myślenia spiskowego oraz antyliberalne i antyzachodnie resentymenty. Prof. Aleksandr Dugin'den Türkiye'ye uyarı: ABD yüklenecik B planı yapın, „Habertürk”, 06.11.2017; <http://www.haberturk.com/prof-aleksandr-dugin-den-turkiye-ye-uyari-1701639>

¹³ L. Jacinto, *Turkey's Post-Coup Purge and Erdogan's Private Army*, „Foreign Policy”, 13.07.2017; <http://foreignpolicy.com/2017/07/13/turkeys-post-coup-purge-and-erdogans-private-army-sadat-perincek-gulen/>

ry oparte są przede wszystkim na siłach, które w czasie nieudanego puczu broniły rządu, tak podległych MSW, jak również złożonych z cywilnych ochotników. W tym sensie przebudowa struktur bezpieczeństwa ma odpowiadać zmianom społecznym, jakie zaszły pod rządami AKP. Przeprowadzone poważne zmiany instytucjonalne, planowane wykształcenie nowych kadr oraz umiejętne rozgrywanie podziałów frakcyjnych nie spowodowało, że tradycyjna nieufność rządu wobec wojska została zredukowana. Jest ona na tyle głęboka, a poczucie stale istniejącego zagrożenia na tyle silne, że AKP nie poprzestaje na ustanowieniu policentrycznego modelu formalnej kontroli oraz prowadzeniu politycznej współpracy z TSK, ale sama zabezpiecza się na wypadek kolejnego wstrząsu, wzmacniając inne struktury. Tutaj kluczową rolę odgrywają wzmocnione w czasie trwania stanu wyjątkowego Jednostki Specjalne Policji (Polis Özel Harekat – PÖH), których liczebność w miastach wynosi 45–50 tys. Składają się one z dobrze wyszkolonych i uzbrojonych funkcjonariuszy¹⁴. Podobną funkcję w terenie mają odgrywać analogiczne jednostki żandarmerii (Jandarma Özel Harekat – JÖH), podobnie jak policja podlegającej MSW¹⁵.

Najbardziej spektakularnym przejawem utrzymującej się nieufności rządu wobec wojska jest bliska współpraca Erdoğan z prywatną firmą SADAT, która najprawdopodobniej szkoli cywilnych zwolenników rządu i tworzy w ten sposób zbrojne milicje, mogące działać w razie

zagrożenia dla władz. Szef SADAT, gen. Adnan Tanrıverdi w 2016 roku został głównym doradcą prezydenta ds. bezpieczeństwa. Jest to oficer wydany ze służby w 1997 roku z powodu islamistycznych poglądów. Kierowana przez niego firma na swojej stronie internetowej przedstawia się jako „pierwsze i jedyne w Turcji” prywatne przedsiębiorstwo oferujące doradztwo, szkolenia oraz dostarczanie zaopatrzenia wojskowego¹⁶. SADAT złożony jest z byłych oficerów TSK. Treść strony internetowej zaś wskazuje, że działalność firmy skupia się tak na Turcji, jak i na całym świecie muzułmańskim. Retoryka, jaką firma się posługuje, wskazuje na potężny antyzachodni resentyment i nastawienie na działania, które „mają pomóc wzmocnić siłę militarną krajów muzułmańskich oraz przywrócić należne im miejsce pośród światowych supermocarstw”¹⁷.

Olbrzymie kontrowersje w związku z bliskimi relacjami Erdoğan z SADAT wywołały doniesienia, jakoby firma organizowała obozy szkoleniowe dla cywili.

Olbrzymie kontrowersje w związku z bliskimi relacjami Erdoğan z SADAT wywołały doniesienia, jakoby firma organizowała obozy szkoleniowe dla cywili. Informację o tym na początku 2018 roku podała była minister spraw wewnętrznych, a obecnie przewodnicząca opozycyjnej Dobrej Partii (İyi Parti – İP) Meral Akşener. Według niej szkolenia prowadzono w prowincjach Konya i Tokat, na ulicach zaś widziano uzbrojonych cywili. Rewelacje Akşener zbiegły się w czasie z wydanym na mocy stanu wyjątkowego przez Erdoğan dekretem nr 696, który zdejmuje odpowiedzialność karną z osób cywilnych, które w czasie trwania puczu w 2016 roku uczestniczyły

¹⁴ Podobne jednostki funkcjonowały w latach 90. Za rządów Partii Dobrobytu, poprzedniczki AKP, po wymuszonej dymisji rządu w 1997 roku wojsko doprowadziło do ich rozbioru. Obecnie ich stacjonowanie w miastach traktowane jest wprost jako forma zabezpieczenia się władz na wypadek konfrontacji z wojskiem. C. Sangic, *Erdoğan and His Allies: A Populist Legitimacy*, „Turkeycope”, vol. 2. No. 3, luty 2018, Moshe Dayan Center; <https://dayan.org/content/erdo%C4%9F-and-his-allies-populist-legitimacy>

¹⁵ Żandarmeria, przez całe dekady podporządkowana Sztabowi Generalnemu, pozostaje strukturą problematyczną. W praktyce jej charakter i wyszkolenie pozostają wojskowe. Zob. M. Gürçan, M. Gisclon, *Turkey's Security Sector after July 15: Democratizing Security or Securitizing the State?*, „Turkish Policy Quarterly”, Winter 2017, s. 76–77.

¹⁶ Zob. <http://www.sadat.com.tr/tr/>

¹⁷ *Ibidem*.

w walkach¹⁸. Krytycy tego aktu prawnego twierdzą, że w praktyce daje on immunitet uzbrojonym grupom cywili, którzy pod pretekstem walki z terroryzmem stosują przemoc. Rzecznik SADAT natychmiast zdementował doniesienia o obozach, twierdząc, że firma świadczy usługi z zakresu szkoleń i doradztwa poza granicami Turcji, w krajach „przyjacielskich i sojusznikowych”¹⁹. Doniesienia o rzekomych szkoleniach, kontrowersyjny dekret prezydenta, a także istnienie materiałów wideo dokumentujących rozbijanie żołnierzy uczestniczących w próbie zamachu stanu przez osoby w cywilnych ubraniach, z kamizelkami kuloodpornymi i karabinami²⁰, czynią wiarygodną tezę o faktycznym istnieniu struktur bezpieczeństwa równoległych wobec wojska²¹.

Zasadniczą zmianą, jaką dokonuje się pod rządami AKP, a której wprowadzanie w życie nabrało przyspieszenia po roku 2016, jest podporządkowanie sił zbrojnych polityce rządu.

Ostatnim przejawem głębokiej nieufności prezydenta Erdoğan'a wobec TSK jest fakt, że w samej Turcji nie ukrywa się, iż kontrowersyjne plany zakupu systemów obrony przeciwlotniczej S-400 z Rosji są w rzeczywistości determinowane nie tyle zamiarem wykorzystania ich do walki z wojskami innych państw należących do NATO, ile raczej przeciwko Tureckim Siłom Powietrznym. Zakupione baterie mają zostać

ulokowane w bazie Akıncı pod Ankarą. W próbie zamachu stanu zaangażowane były przede wszystkim siły powietrzne, stąd lokalizacja S-400 miałaby mieć zarówno znaczenie symboliczne, jak i służyć do obrony prezydenta przed tureckimi wojskami. Funkcji tej nie mogłyby pełnić systemy kompatybilne ze sprzętem używanym przez NATO²².

Wnioski i perspektywy

Konsekwentna i wielopłaszczyznowa przebudowa całości aparatu państwowego, jaką AKP prowadzi od początku swoich rządów, w odniesieniu do TSK mogła nabrać przyspieszenia dopiero po nieudanej próbie obalenia rządu. Poważna redefinicja roli wojska w Turcji nie oznacza jednak, że jego znaczenie uległo istotnemu umniejszeniu. Zasadniczą zmianą, jaką dokonuje się pod rządami AKP, a której wprowadzanie w życie nabrało przyspieszenia po 2016 roku, jest podporządkowanie sił zbrojnych polityce rządu. TSK realizują cele polityki zagranicznej państwa, prowadząc operacje wojskowe poza jego granicami. W przeszłości daleko posunięta autonomia sił zbrojnych w poważnym stopniu utrudniała tego typu działania, w wymiarze wewnętrznym zaś zmuszała władze do pertraktacji. Ten element tureckiej polityki znika w związku ze zmianami, jakie zachodzą. Bardzo prawdopodobne jest, że – w zależności od potrzeb polityki państwa i celów rządu – podobne operacje będą prowadzone również w przyszłości. Ma to pokazać, że TSK pomimo przeprowadzonych czystek są zdolne do prowadzenia działań, utrzymują swój prestiż i aktywnie współpracują z rządem cywilnym, realizując wytyczone przez niego cele. Ograniczony wymiar prowadzonych operacji nie daje jednak pełnego oglądu zdolności bojowych wojska tureckiego.

¹⁸ Akşener, SADAT'ı isaret etti: Tokat ve Konya'da silahlı eğitim kampları bulunduğunu duyuyoruz, „Gazete Karınca”, 2.01.2018; <http://gazetekarınca.com/2018/01/aksener-sadati-isaret-etti-tokat-ve-konyada-silahli-egitim-kamplari-bulundugunu-duyuyoruz/>

¹⁹ Meral Akşener'in „Tokat ve Konya'da silahlı eğitim kampları kuruldu” iddiasına ilişkin SADAT'tan açıklama, „T24.com.tr”, 5.01.2018; <http://t24.com.tr/haber/meral-aksenerin-tokat-ve-konyada-silahli-egitim-kamplari-kuruldu-iddiasina-iliskin-sadattan-aciklama,528553>

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=hHhQE7nPSrM>

²¹ Leela Jacinto, *op. cit.*

²² H. Eisenstadt, *Uneasy Rests the Crown: Erdoğan and 'Revolutionary Security' In Turkey*, POMED, 20.12.2018; <http://pomed.org/pomed-snapshot-uneasy-rests-the-crown-erdogan-and-revolutionary-security-in-turkey/>

Istotną zmianą, jaka zachodzi, jest jednak to, że przy perspektywie wykształcenia nowych kadr i zmianie ich charakteru ideowego stare kadry rozgrywane są przez władze. Tutaj najistotniejszym elementem łączącym rząd z poszczególnymi ośrodkami w ramach TSK jest silny resentyment antyzachodni oraz nastawienie na działania, które kolidują z polityką innych państw należących do NATO (wsparcie USA dla Kurdów w Syrii i tureckie operacje w nich wymierzone). Taka współpraca będzie w najbliższej perspektywie istotnie wpływała na rozwój napięć pomiędzy Turcją a Sojuszem. Ten brak spójności prawdopodobnie będzie się

pogłębiał wraz z utrzymywaniem się silnej pozycji środowisk prorosyjskich w ramach TSK.

Dla rządu ustanowienie trwałej cywilnej kontroli, perspektywa systemowej wymiany kadr oraz współpraca z najbardziej antyzachodnimi środowiskami wewnątrz TSK nie stanowi pełnego zabezpieczenia przed ewentualnym powtórzeniem puczu. Relacje cywilno-wojskowe w Turcji nadal nacechowane są ogromną wzajemną nieufnością. Wewnętrzne tarcia w ramach państwa tureckiego skutkują nie tylko podważeniem instytucjonalnych związków Turcji z Zachodem, ale wpływają również na wzmocnienie struktur siłowych i militaryzację państwa.

REDAKCJA MERYTORYCZNA: Adam Eberhardt,
Krzysztof Strachota
REDAKCJA: Halina Kowalczyk, Anna Łabuszewska
SKŁAD: Bohdan Wędrychowski

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia
ul. Koszykowa 6a, 00-564 Warszawa
tel.: +48 | 22 | 525 80 00,
fax: +48 | 22 | 525 80 40

**Opinie wyrażone przez autorów analiz nie przedstawiają
oficjalnego stanowiska władz RP**

Zapraszamy na naszą stronę: www.osw.waw.pl